

بهداشت و سیاست در دوره‌ی رضاشاه (مطالعه‌ی موردی: قرنطینه‌ی جنوب)

داریوش رحمانیان*، آفرین توکلی**

چکیده

تاریخ قرنطینه‌ی مرزهای ایران از دوره‌ی قاجار آغاز می‌شود. در این زمان به تدریج قرنطینه‌ی بنادر خلیج فارس تحت سیطره‌ی دولت انگلیس در آمد. با روی کار آمدن سلسله‌ی پهلوی و سیاست‌های رضاشاه که خواستار ایجاد یک دولت مرکزی کارآمد و کنترل بیشتر بر مرزهای کشور بود، موضوع نظارت ایران بر قرنطینه‌های بنادر جنوب به رویارویی دو دولت ایران و انگلیس که تا آن زمان اداره‌ی این تشکیلات را برعهده داشت منجر شد. این درگیری‌ها که از سیاست‌های کلی دولت ایران مبنی بر تحکیم موقعیت خود در خلیج فارس و بنادر آن پیروی می‌کرد سرانجام به استقلال تشکیلات قرنطینه در بنادر خلیج فارس انجامید.

این پژوهش با تأکید بر اسناد، گزارش‌ها و کتاب‌های موجود به بررسی این پرسش‌ها می‌پردازد که چگونه نظارت بر امری غیر سیاسی یعنی نظارت بر قرنطینه جنوب توانست امری سیاسی شود و چرا هر یک از دول بر کنترل قرنطینه تأکید داشتند و در نهایت چه عاملی یا عواملی سبب شد که دولت رضاشاه بتواند کنترل قرنطینه را از دولت انگلیس باز پس گیرد. در این مقاله فرضیه زیر مطرح است.

قرنطینه‌ی جنوب بستری برای دخالت دولت انگلیس فراهم ساخته بود و دولت ایران با تأکید بر توانایی‌های خود در زمینه‌های بهداشتی، استقلال قرنطینه جنوب را به دست آورد.

واژه‌های کلیدی: قرنطینه / خلیج فارس / حفظ‌الصحه / رضاشاه / تیمورتاش

* عضو هیئت علمی گروه تاریخ دانشگاه تهران. (rahmanian@ut.ac.ir)

** دانشجوی دکتری رشته‌ی تاریخ دانشگاه تهران. (tavakoliafarin@yahoo.com)

تاریخ دریافت: ۸۹/۱۰/۱۹، تاریخ تأیید: ۹۰/۱۰/۱۲.

مقدمه

در آذرماه سال ۱۳۰۴ رضاشاه قدرت را به دست گرفت. وی در برنامه‌های بلندپروازانه‌ی خود خواستار احیای اقتدار و حاکمیت ایران در خلیج فارس و بنادر و جزایر آن بود. این سیاست حکومت پهلوی به رویارویی انگلیس و ایران در مواردی چون حق مالکیت ایران بر بحرین و جزایر سه‌گانه‌ی تنب بزرگ، تنب کوچک و ابوموسی^۱ و قرنطینه‌های بنادر بوشهر، خرمشهر، عباس، لنگه و جاسک که تحت سیطره‌ی انگلیس بودند، انجامید. در همین زمان تیمورتاش به‌عنوان وزیر دربار انتخاب و مسئول مذاکره با دولت انگلیس درباره‌ی حقوق ایران در خلیج فارس شد.^۲ حل مسئله‌ی ایستگاه‌های قرنطینه در بنادر و جزایر جنوب که از سال ۱۸۹۶م. تحت نظارت انگلیس تأسیس شده بود و دولت بریتانیا خواستار ادامه‌ی سلطه‌ی خود بر آنها بود، یکی از موارد مورد مذاکره بود. تیمورتاش و دکتر حسین خان بهرامی رئیس اداره‌ی صحیه‌ی کشور در مذاکراتی که بیش از یک سال به‌طول انجامید علیرغم فشار انگلیس بر ادعای ایران پافشاری کردند. عواملی مانند عدم پرداخت هزینه‌های مالی قرنطینه که بر اساس توافق طرفین، هنگام تأسیس این ایستگاه‌ها بر عهده‌ی ایران بود، ادعای نقض حاکمیت ملی ایران به وسیله‌ی انگلیس و انتصاب یک پزشک ایرانی به سمت افسر ارشد قرنطینه بنادر جنوب به‌جای پزشک انگلیسی از اهرم‌های فشاری بود که ایران در پیشبرد هدف خود در این زمینه از آنها بهره برد. همچنین در این زمان ایران ادعا کرد برخلاف تصور انگلیس، از نظر بهداشتی دارای صلاحیت اداره‌ی مراکز قرنطینه است.

۱. قیمومیت بریتانیا بر بحرین با قرارداد ۱۹۰۶م. میان شیخ بحرین و این کشور به وجود آمد و حاصل یک رشته مذاکرات و قراردادهای دقیق در سال‌های ۱۸۸۰م. و ۱۸۹۲م. بود. هدف از این قراردادها جلوگیری از دزدی دریایی و و برقراری امنیت در خلیج فارس بود. آوری، پیتر (۱۳۶۹)، *تاریخ معاصر ایران*، ترجمه‌ی محمد رفیعی مهرآباد، جلد دوم، تهران، عطائی، ص ۱۳۴؛ برای اطلاعات بیشتر در این زمینه ن. ک. اقبال، عباس (۱۳۲۸)، *مطالعاتی در باب بحرین و جزایر و سواحل خلیج فارس*، تهران، بی‌نا. جعفری ولدانی، اصغر (۱۳۷۹)، *نگاهی تاریخی به جزیره تنب و ابوموسی*، تهران، وزارت امور خارجه، مؤسسه‌ی چاپ و انتشارات، سدیدالسلطنه، محمدعلی‌خان (۱۳۷۰)، *تاریخ مسقط و عمان، بحرین و قطر و روابط آنها با ایران*، تصحیح و تحشیه و پیوستها احمد اقتداری، تهران، دنیای کتاب، *گزیده‌ی اسناد خلیج فارس* (جلد پنجم: بحرین، خارک، هرمز)، (۱۳۷۵)، به کوشش مینا ظهیرنژاد ارشادی، تهران: وزارت امور خارجه، دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی.

۲. مسئله مالکیت بحرین و جزایر سه‌گانه تا مدت‌ها موضوع مورد مناقشه ایران و انگلیس بود. تیمورتاش وزیر دربار رضاشاه مسئول این مذاکرات بود. *صعود و سقوط تیمورتاش (به حکایت اسناد محرمانه وزارت خارجه انگلیس)*، (۱۳۷۹)، مقدمه، توضیحات و حواشی دکتر جواد شیخ‌الاسلامی، تهران، توس، ص. ۸۷-۸۶. برای اطلاع بیشتر ن. ک. *اسناد و مکاتبات تیمورتاش، وزیر دربار رضاشاه (۱۳۱۲-۱۳۰۴ م.ش)*، (۱۳۸۳)، تهیه و تنظیم: مرکز اسناد ریاست جمهوری، تهران، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، سازمان چاپ و انتشارات.

ایجاد قرنطینه در مرزهای ایران

نظام قرنطینه برای نخستین بار در سال ۱۳۷۴م. در ونیز و درباره‌ی کشتی‌هایی اعمال می‌شد که مظنون به آلودگی به بیماری طاعون بودند. این اقدام که کشتی‌ها را به مدت چهل روز از ورود به بندر باز می‌داشت به دلیل تأثیرگذار بودن در نقاط دیگر نیز رواج یافت. پس از آن قوانین قرنطینه وضع و مجازات‌هایی برای نقض آن مشخص شد. اولین ایستگاه قرنطینه در سال ۱۳۸۳م. در بندر ماری فرانسه تأسیس شد. قرنطینه در نیمه‌ی دوم قرن نوزدهم که دلیل و راه انتقال بسیاری از بیماری‌های واگیر مهم کشف شد پایه علمی یافت. پس از کشف راه‌های تشخیص و پیشگیری بیماری‌ها مقررات و قوانین مربوط به قرنطینه نیز تغییر کرد و به جای جلوگیری از ورود کشتی‌ها و مسافرین به اقداماتی چون اصلاح وضع بهداشتی کشتی‌ها و تلقیح در ایران تا قبل از سال ۱۸۵۲م/ ۱۲۶۸ق. قرنطینه به صورت محلی وجود داشت اما در این سال به دنبال بروز وبا در عراق امیرکبیر دستور قرنطینه‌ی مرزهای غربی ایران را صادر کرد.^۱ در سال ۱۸۶۹م/ ۱۲۸۵ق. خلیج فارس، هند و عراق در معرض خطر وبا قرار گرفت که منشاء آن ایران بود. تحت فشار دولت انگلیس مجلس حفظ‌الصحه^۲ به ریاست دکتر تولوزان^۳ تلاش کرد با برقراری قرنطینه گامی در جهت بهبود شرایط بردارد که به دلیل کمبود مالی این فعالیت نتیجه‌ی چندانی در بر نداشت.^۴ بار دیگر گسترش طاعون در ایران، خلیج فارس و عراق در سال ۱۸۷۷م/ ۱۲۹۳ق. مسئولان دولت بریتانیا را به این نتیجه رساند که:

۱. فلور، ویلم (۱۳۸۶)، سلامت مردم در ایران قاجار، ترجمه‌ی ایرج نبی‌پور، بوشهر، انتشارات دانشگاه علوم پزشکی و خدمات بهداشتی درمانی بوشهر با همکاری دانشگاه علوم پزشکی و خدمات بهداشتی درمانی تهران، مرکز تحقیقات اخلاق و تاریخ پزشکی، ص. ۲۶۶.

۲. در اواخر سال ۱۲۸۳ ه. ق/ ۱۸۶۷م. به پیشنهاد دکتر تولوزان پزشک شخصی شاه و استاد دارالفنون یک مجمع بهداشتی (مجلس حفظ‌الصحه) با هدف مطالعه‌ی شرایط بهداشتی ایران، جلوگیری از گسترش بیماری‌های مسری و برنامه‌ریزی برای پیشرفت بهداشت عمومی تشکیل شد. بار دیگر هنگامی که پس از فحطی سال‌های ۱۲۸۸ ه. ق/ ۱۸۷۳م تا ۱۲۹۰ ه. ق/ ۱۸۷۱م بیماری وبا و طاعون تشدید شد ناصرالدین شاه تصمیم به ایجاد یک نهاد جدید که مسئول سلامت عمومی کشور باشد، گرفت. این مجلس ابتدا مجلس صحت و سپس مجلس حفظ‌الصحه نامیده شد.

Amir Arsalan Afkhami. *Iran in the age of epidemics, nationalism and the struggle for public health: 1889-1926*. (Dissertation of PhD), Yale university, May 2003, p.p. 50-51

۳. تولوزان Dr. Joseph Desire Tholozan جراح ارتش فرانسه و استاد وال دو گراس Val de Grace در سال ۱۸۶۴ برای تدریس در دارالفنون وارد تهران شد و پس از مدتی در سال ۱۲۷۳ ه. ق پزشک شخصی شاه شد. تولوزان مؤسس مجلس صحت بود. امیرکبیر و دارالفنون: مجموعه خطابه‌های تحقیقی، (۱۳۵۴)، به کوشش قدرت‌الله روشنی زعفرانلو، تهران، کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد دانشگاه تهران، ص. ۲۰۸-۲۰۷.

۴. الگود، سیریل (۱۳۵۶)، تاریخ پزشکی ایران ایران و سرزمین‌های خلافت شرقی، ترجمه‌ی دکتر باهر فرقانی، تهران، امیرکبیر، ص ۵۶۸-۵۷۱.

«از نظر قرنطینه در خلیج فارس به نظر نمی‌رسد که از جانب دولت ایران پیش‌بینی و اقدامی در این زمینه شده باشد هر نوع اقدامی در این مورد باید از ابتدا صورت بگیرد... به علاوه قبل از آنکه قرنطینه پیشنهادی را بتوان به موقع اجرا گذاشت لازم است همکاری بریتانیای کبیر جلب شود زیرا دولت ایران فاقد قوای مسلح مورد لزوم برای به موقع گذاردن مقررات قرنطینه می‌باشد. در عمل باید مسئولیت کمک به ایران برای حفاظت سرحدات خود در منطقه‌ی خلیج فارس در مقابل طاعون به عهده‌ی انگلستان واگذار شود»^۱.

با توجه به نقش خلیج فارس در تجارت بین‌المللی و اهمیت بهداشت این منطقه سفیر امپراتوری اتریش - هنگری در نامه‌ای به تاریخ ۲۷ ژوئن ۱۸۷۷ م/ ۵۱۲۹۴ ق با عنوان این که دولت ایران از حفظ منطقه‌ی خلیج فارس و جلوگیری از بیماری‌های واگیر ناتوان است پیشنهاد کرد یک شورای بین‌المللی زیر نظر حکومت‌های خارجی بر قرنطینه بنادر جنوب نظارت کند و رئیس آن ایرانی باشد. دولت انگلیس از این پیشنهاد استقبال کرد و نظر دولت ایران را جویا شد. ایران پس از بررسی این موضوع اعلام کرد که با تمام قسمت‌های آن به استثنای قسمت‌های مالی موافق است. این طرح به علت اختلافات مالی به نتیجه‌ای نرسید و موضوع قرنطینه بنادر خلیج فارس برای بیست سال مسکوت ماند.^۲

سرانجام در سال ۱۸۹۶ م/ ۱۳۱۴ ق شیوع بیماری طاعون در هند و گسترش آن در خلیج فارس دولت انگلیس را وادار به ایجاد یک تشکیلات کارآمد قرنطینه در بنادر جنوبی ایران کرد.^۳ در ۲۴ اکتبر / ۱۹ رجب همین سال به درخواست دولت انگلیس با این توجیه که دولت ایران از امکانات کافی برای اداره‌ی حفظ‌الصحه این مناطق برخوردار نیست، حفظ‌الصحه خلیج فارس به فرمان مظفرالدین شاه به ژنرال کنسولگری انگلیس در بوشهر سپرده شد.^۴ از این زمان به بعد خدمات قرنطینه در پنج بندر بوشهر، خرمشهر، عباس، لنگه و جاسک زیر نظر حکومت هند - بریتانیا تأمین می‌شد که مجهزترین تشکیلات قرنطینه را بندر بوشهر داشت.^۵ هزینه‌ی این

۱. همان، ص ۷۴۵-۷۴۴.

۲. همان، ص ۵۷۵-۵۷۴.

۳. ویلم فلور می‌نویسد: حداقل از سال ۱۸۶۴ دولت ایران کنترل بهداشتی بوشهر را به مقیم سیاسی بریتانیا واگذار کرده بود. اما اسناد وزارت خارجه ایران ضمن عنوان این که تمام سوابق این امر از اطلاعاتی است که سفارت انگلیس در تهران و سرکنسولگری آن دولت در بوشهر داده است تأسیس دفتر قرنطینه در بندر بوشهر، لنگه و عباس را سال‌های ۱۸۹۶ م و ۱۸۹۷ م می‌داند. فلور، ویلم، پیشین، ص ۲۶۷. همچنین اسناد وزارت خارجه، سند شماره‌ی ۰۰۲-۴۰-۲۸-۱۳۱۶ ش.

۴. اسناد وزارت خارجه سند شماره‌ی ۴-۱۶-۲۸-۱۳۲۸. همچنین اسناد شماره‌ی ۱۱-۲۰-۲۸-۱۳۱۸ و ۱۲-۲۰-۲۸-۱۳۱۸.

۵. حاتمی، حسین و دیگران (۱۳۸۵)، کتاب جامع بهداشت، جلد اول، تهران، ارجمند (با همکاری وزارت بهداشت درمان و آموزش پزشکی دانشکده‌ی بهداشت دانشگاه علوم پزشکی تهران و شهید بهشتی)، ص. ۸۹.

خدمات بر عهده‌ی دولت ایران بود و قرار شد حقوق دکترها را ژنرال کنسولگری انگلیس بپردازد و سپس از دولت ایران دریافت نماید اما مخارج معمولی چون حقوق محافظ، کرایه‌ی کرجی، هیزم چراغ و غیره را بر اساس فهرستی که دکتر قرنطینه می‌فرستد هر ماه گمرک محلی بپردازد.^۱ این روند که تا سال‌های اولیه‌ی حکومت رضاشاه ادامه داشت یکی از عواملی بود که برتری سیاسی و تجاری انگلیس را در خلیج فارس حفظ می‌کرد. از این زمان قوانین قرنطینه خیلی جدی اجرا می‌شد. برادلی برت مسافر انگلیسی که در سال ۱۹۰۷ از طریق خلیج فارس وارد ایران شد می‌نویسد:

«کشتی بخار حامل ما با این که وارد لنگرگاه شده اما عملیات تخلیه بار و مسافر صورت نگرفته است. در بوشهر مقررات قرنطینه به گونه‌ای شدید و با سختگیری هرچه تمام‌تر اجرا می‌شود در این مورد دولت ایران دست کم با پشتیبانی مقام‌های رسمی انگلستان در خلیج فارس با قاطعیت و قدرتی غیر قابل تصور، مقررات را رعایت می‌کند. به طوری که هیچ‌کس به هر بهانه‌ای نمی‌تواند از زیر بار آن شانه خالی کند».^۲

با قدرت‌گیری رضاخان از کودتای^۳ اسفند ۱۲۹۹ ه.ش به بعد دوره‌ای تازه آغاز شد که یکی از مشخصه‌های آن چرخش و دگرگونی سیاست داخلی و خارجی ایران بود و یکی از بارزترین و برجسته‌ترین نمودهای آن چرخش سیاست ایران در خلیج فارس و در قبال مسائل گوناگون آن بود. ایران در سال ۱۹۲۳ م/ ۱۳۰۲ ه.ش با آگاهی از نبود هرگونه قرارداد رسمی میان دو دولت ایران و انگلیس مبنی بر استخدام کارکنان انگلیسی در قرنطینه تصمیم به جایگزینی پزشکان ایرانی به جای پزشکان انگلیسی گرفت.^۴ همچنین از نظر مالی وزارت خارجه اعلام کرد که مسئله‌ی پرداخت حقوق کارمندان وقتی قابل طرح خواهد بود که بودجه‌ی آن برای تصویب به مجلس ارائه شود.^۵

در این سال‌ها بخشی از برنامه‌های نوسازی دولت به اصلاحات بهداشتی اختصاص یافت. رشد متناوب بودجه‌ی بهداشت،^۶ بازسازی ساختار اداری بهداشتی کشور،^۷ تلاش برای

۱. اسناد وزارت خارجه اسناد شماره‌ی ۱۳۲۸-۲۸-۱۶-۳ و ۱۳۲۸-۲۸-۱۶-۸. در همین اسناد که مربوط به سال‌های ۱۳۲۸ ه. ق است شرح داده شده که برای دوری از اختلاف و پیشرفت حفظ‌الصحه گمرک صورت حساب‌ها را فوراً پرداخت می‌کرده است و فقط هنگامی که مبلغ آنها زیادت‌تر از حد معمول بوده است هنگام پرداخت به دولت مرکزی نیز خبر می‌داده است. این موضوع در اسناد شماره‌ی ۱۳۱۸-۲۸-۲۰-۱۱ ش. و ۱۳۱۸-۲۸-۲۰-۱۲ ش. نیز تکرار شده است.

۲. جنوب ایران به روایت سفرنامه‌نویسان، گردآوری و ترجمه‌ی حسن زنگنه، شیراز: نوید شیراز، ۱۳۷۹، ص. ۱۸۵-۱۸۰.

۳. اسناد وزارت خارجه سند شماره‌ی ۱۳۱۹-۲۸-۲۳-۱۱ ش.

۴. اسناد وزارت خارجه، سند شماره‌ی ۱۳۰۴-۳۵-۱۳۰۵ ش. همچنین نگاه شود به:

Amir Arsalan Afkhani, *ibid*, p. 459.

۵. در فاصله‌ی سال‌های ۱۳۰۴ ه. ش تا ۱۳۲۰ ه.ش این بودجه از ۰/۵٪ تا ۱/۹٪ افزایش یافت. این اطلاعات از بررسی بودجه‌ی دولت مصوب مجلس شورای ملی سال‌های ۱۳۲۰-۱۳۰۴ به دست آمده است.

واکسیناسیون عمومی و کنترل بیماری‌ها، ساخت بیمارستان‌ها و افزایش تعداد پزشکان و پرستاران^۲ که در نهایت رشد سالیانه ۰/۶٪ جمعیت را در فاصله‌ی ۱۲۷۹ تا ۱۳۲۰ به دنبال داشت حاصل این نوسازی بود، اما تأکید بر نظارت بر قرنطینه را صرفاً نمی‌توان تنها در چهارچوب نوسازی بهداشتی تلقی کرد. این موضوع بیشتر دارای ابعاد سیاسی بود تا بهداشتی. سیاست دولت ایران در تحکیم حاکمیت خود بر خلیج فارس روابط ایران و انگلیس را تحت تأثیر قرار داد.^۳ دولت ایران دریافت با استفاده از اهرم‌های فشاری چون قوانین بین‌المللی که به وی حق می‌داد خروج و ورود کشتی‌های خارجی به بنادر و آب‌های خود را تحت نظر داشته باشد و عدم تأمین مالی مراکز قرنطینه که در این زمان می‌توانست بار مالی سنگینی را بر دولت انگلیس وارد کند حضور این دولت را در این منطقه با مشکل روبه‌رو کند. باید خاطر نشان کرد که در این زمان دولت انگلیس با مشکلات و چالش‌های عدیده‌ی مالی و اقتصادی برآمده از پیامدهای جنگ جهانی اول درگیر بود و این امر قبول هزینه‌ی نگهداری قرنطینه جنوب را برایش سخت می‌کرد. از سوی دیگر ناسیونالیسم بالنده‌ی ایرانی تمایل و اراده‌ی ایران را برای خارج ساختن قرنطینه از دست انگلیسی‌ها نیرومندتر می‌کرد.

در کنفرانس بهداشت جهانی که در ماه مه ۱۹۲۶ در پاریس برگزار شد ایران از امضای مجدد ماده ۸۳ عهدنامه ۱۹۱۲ که آن را منافی استقلال خود می‌دانست امتناع کرد این ماده مقامات بهداشتی بنادر را مسؤول اجرایی مقررات بهداشتی کشتی‌ها در هنگام ورود و خروج می‌شناخت. اما نماینده انگلیس با این استدلال که پیدایش هواپیما و وسایل نقلیه موتوری و راه‌آهن بصره - بغداد - حلب اروپا و هند را بیشتر در معرض سرایت بیماری‌های وبا و طاعون از طریق خلیج فارس قرار داده است و با تأکید بر عقب‌ماندگی ایران در زمینه امور بهداشتی و پزشکی لزوم نظارت انگلیس بر تشکیلات قرنطینه را ضروری دانست.^۴

۱. نفیسی، سعید (۱۳۴۴)، تاریخ شهریاری شاهنشاه رضاشاه پهلوی از ۳ اسفند ۱۲۹۹ تا ۲۴ شهریور ۱۳۲۰، تهران، شورای مرکزی جشن‌های بنیادگذاری شاهنشاهی ایران، ص ۱۱۸؛ سرمدی، محمدتقی (۱۳۷۷)، تاریخ پزشکی و درمان جهان از آغاز تا عصر حاضر، جلد دوم، بخش دوم، تهران، سرمدی، ص ۶۱۱.

۲. در فاصله سال‌های ۱۲۹۹ تا ۱۳۲۰ تعداد پزشکان از ۱۲ به ۴۹۶ تن و پرستاران از ۱۱ به ۱۰۲ تن رسید. همچنین بیمارستان و زایشگاه از ۹ به ۱۰۰ عدد و درمانگاه از ۴۱ به ۶۸۱ عدد افزایش یافت. ن.ک سازمان برنامه و بودجه مرکز آمار ایران (۱۳۵۵)، بیان آماری تحولات اقتصادی و اجتماعی ایران در دوران پرافتخار ۲۵۳۵، ص ۵۷.

۳. برای اطلاعات بیشتر از روابط ایران و انگلیس در دوران رضاشاه و نقش تیمورتاش در آن ن.ک. زرگر، علی‌اصغر (۱۳۷۲)، تاریخ روابط سیاسی ایران و انگلیس در دوره‌ی رضاشاه، ترجمه‌ی کاوه‌ی بیات، تهران: پروین - معین.

۴. ماده‌ی مورد بحث بیان می‌کرد که: «مقررات بهداشتی مربوط به ماده‌ی اول قرارداد حاضر در آنچه مربوط به کشتیرانی در خلیج فارس است، چه در هنگام ورود و چه هنگام عزیمت کشتی‌ها به وسیله مقامات بهداشتی بنادر به مورد عمل گذاشته خواهد شد». چون بر اساس اسناد وزارت خارجه در سال ۱۸۹۶م هم‌زمان با شیوع طاعون در هند و خلیج فارس به درخواست

در سال ۱۳۰۶ ه.ش هنگامی که ایران اقدامات قطعی خود را جهت اعاده‌ی حاکمیت بر خلیج فارس آغاز کرد^۱، وزارت خارجه از سفارت انگلیس زمان واگذاری اداره‌ی قرنطینه را به ایران جویا شد.^۲ تیمورتاش وزیر دربار پهلوی شخصاً بر انتقال قرنطینه به ایران اصرار داشت. موضوع حضور خارجی‌ان در قرنطینه کشور در مجلس شورای ملی نیز مطرح و با انتقاد نمایندگان روبه‌رو شد.^۳ در بهار سال ۱۳۰۶ ه.ش دکتر حسین بهرامی رئیس اداره‌ی صحیه پس از بازدید از بنادر جنوب با یادآوری این که دولت ایران از دخالت پزشکان روسی در امور قرنطینه بنادر دریای خزر جلوگیری کرده است خواستار نظارت اداره‌ی صحتی ایران بر قرنطینه‌های جنوب شد.^۴ در پی این درخواست دکتر بهرامی یک پزشک ایرانی را به جای سرگرد مک گریگور به سمت افسر ارشد قرنطینه منصوب کرد.

«آقای دکتر سید عبدالعلی خان طیبی سرپرست اداره‌ی صحیه جنوب، شیراز

۱۷ فروردین ۱۳۰۶

به موجب این حکم به شما ماموریت داده می‌شود که تمام مراکز قرنطینه بنادر خلیج را تحت نظر خود گرفته از تمام سوابق کار آن‌ها کسب اطلاع کنید و درباره‌ی امور کارگزینی، بودجه، مالی و امور حرفه‌ای دستورهای مقتضی صادر نمایید. ضمناً مقتضی است گزارش‌های لازم را به مرکز تقدیم کنید»^۵.

دولت انگلیس حفظ‌الصحه خلیج فارس به ژنرال کنسولگری انگلیس مقیم بوشهر و طیب آن سپرده شد پس منظور از مقامات بهداشتی بنادر در ماده‌ی مورد بحث انگلیسی‌ها بودند و همین موضوع بود که ایران آن را منافی حق حاکمیت خود می‌دانست. ن.ک الگود، پیشین، ص ۶۲۰-۶۱۹ اسناد وزارت خارجه سند شماره‌ی ۴-۱۶-۲۸-۱۳۲۸. اسناد شماره‌ی ۱۱-۲۰-۲۸-۱۳۱۸ و ۱۲-۲۰-۲۸-۱۳۱۸.

۱. وثوقی، محمدباقر (۱۳۸۴)، *تاریخ خلیج فارس و ممالک همجوار (تهران، سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها)*، ص ۴۹۷.

۲. الگود، پیشین، ص ۶۲۰.

۳. مشروح مذاکرات مجلس شورای ملی، دوره‌ی پنجم، ص ۹۵.

۴. در این زمان ایران انگلیس را نیز متهم می‌کرد که در انجام وظایف خود در قرنطینه‌ی مرزهای جنوبی کوتاهی می‌کند از جمله نماینده‌ی صحیه‌ی کل مملکتی در گزارش خود از شرایط قرنطینه بوشهر و عباسک عنوان کرد که هنگام بازدید فقط دو کارمند حضور داشته‌اند و طیب انگلیسی قرنطینه هم در کار خود جدی نیست. وی این رویداد را به دلیل عدم توجه رئیس و طیب قرنطینه به ایران می‌داند و نتیجه می‌گیرد که اگر دولت ایران قصد دارد مرزهای خود را از بیماری‌های همه‌گیری چون وبا و طاعون که از هند وارد می‌شوند حفظ کند باید پزشکان کارآمدی را به ریاست قرنطینه‌های خلیج فارس منصوب کند و به حضور مأمورین انگلیسی پایان دهد. روستایی، محسن (۱۳۸۲) *تاریخ طب و طبابت در ایران (از عهد قاجار تا پایان عصر رضاشاه) به روایت اسناد*، جلد اول، تهران، سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران، ص ۳۹۱-۳۹۰.

۵. الگود، پیشین، ص ۶۲۲ الگود عقیده دارد این انتصاب از سوی انگلیس پذیرفته شد. در حالی که بررسی اسناد وزارت خارجه حاکی از ناراضی انگلیس از اقدامات ایران در این زمینه است.

در همین زمان پیدایش بیماری وبا در خلیج‌فارس به دولت ایران این فرصت را داد تا توانایی خود را در کنترل قرنطینه به اثبات رساند. کمیسیون مخصوصی برای مبارزه با این بیماری در تهران به ریاست دکتر بهرامی تشکیل شد. با خرید واکسن از برلین و انتقال آن به جنوب از جمله با هوپیم^۱، بستن مرزهای ایران و عراق و قطع عبور و مرور بین شیراز و کرانه‌های جنوب اقدامات لازم برای جلوگیری از این بیماری بود.^۲ در آذرماه همین سال اداره‌ی امور صحی خوزستان به وسیله‌ی تلگراف خاتمه وبا را اعلام کرد اما گزارش ریاست قرنطینه جنوب حاکی از شدت این بیماری در بمبئی بود و دولت تصمیم به برقراری مجدد قرنطینه در بنادر جنوب گرفت.^۳ در این رویداد ایران توانست کارایی خود را در کنترل کامل اداره‌ی قرنطینه ثابت کند، هرچند انگلیس هنوز هم برای حفظ نفوذش در مراکز قرنطینه تلاش می‌کرد.

پس از جنگ جهانی اول با فروپاشی حکومت عثمانی اوضاع خلیج‌فارس به نفع انگلیس تغییر یافت انگلیس با بستن قراردادهایی با آل سعود و شیخ‌نشین‌های این منطقه امنیت این آب راه را تا حد زیادی برقرار کرد. در این زمان انگلیس یک نظام اداری را برای نظارت بر این نواحی پی‌ریزی کرد که مقر آن در بصره بود. همین نظام اداری باعث ایجاد هماهنگی در امور مربوط به قرنطینه شده بود اما وجود یک ایرانی در مقام افسر ارشد قرنطینه ممکن بود به ایجاد برخوردهایی بین مقامات انگلیسی، عراقی و ایرانی منجر شود. بدین ترتیب دولت انگلیس علیرغم اقدام ایران در انتصاب یک پزشک ایرانی به‌عنوان افسر ارشد قرنطینه پیشنهادهای زیر را به‌وسیله‌ی کلایو وزیر مختار وقت انگلیس به ایران ارائه کرد:

۱- این تشکیلات، یک تشکیلات دولتی ایرانی باشد و مسؤول اداره‌ی صحیه‌ی تهران تحت نظارت آن قرار گیرد؛

۲- کارمندان انگلیسی قراردادهایی را که به‌وسیله‌ی مجلس به آن‌ها اعطا می‌شود و تا مدت پنج سال کامل معتبر است، کسب کنند؛

۳- ایران تمام بدهی‌های خود را به‌صورت کامل به دولت هند بپردازد.^۴
در صورت پذیرش این شرایط از سوی دولت ایران انگلیس تا حدی موقعیت خود را در قرنطینه حفظ می‌کرد مانند حضور کارمندان انگلیسی که در مورد اول به آن اشاره شده یا

۱. اسناد وزارت خارجه، سند شماره‌ی ۵۸-۰۴-۱۳۰۷-۳۵ ش و سند شماره‌ی ۵-۰۵-۱۳۰۷-۳۵-۵۸ ش.
۲. اسناد وزارت خارجه، سند شماره‌ی ۱۸۷-۳۵-۶۳-۱۳۰۶ ش. در این سند وزارت داخله از وزارت خارجه می‌خواهد که تمام مرزهای کشور به غیر از مرزهای بوشهر و خرمشهر مسدود شود.
۳. اسناد وزارت خارجه، ۲۷۹-۶۲-۳۵-۱۳۰۶ ش.
۴. الگود، پیشین، صص ۶۲۶-۶۲۵.

استخدام این کارمندان با تأیید مجلس که در مورد سوم عنوان شده بود، مورد دوم نیز با تأکید بر ایرانی بودن تشکیلات قرنطینه تضمینی بود بر نبود تسلط دولت‌های دیگر بر این تشکیلات که نگرانی مهم دولت بریتانیا در این زمینه بود.

اما این مذاکرات بین سفارت و وزارت خارجه چندان نتیجه‌ای نداشت زیرا دولت ایران حاضر به پرداخت حقوق کارکنان انگلیسی نبود و هنگامی که انگلیس استرداد حقوق صاحب‌منصبان طبی قرنطینه را از پیشکار مالیه بوشهر درخواست کرد وی اظهار کرد که نمی‌تواند بیش از میزان واقعی بودجه برای هر پست بپردازد.^۱ بهرامی در آخر اسفند ۱۳۰۶ ه.ش اعلام کرد که باید کارکنان انگلیسی از کار بر کنار شوند. تیمورتاش نیز اظهار کرد که یکی از اصول سیاست دولت مطبوع وی این است که:

«هیچ یک از اتباع کشورهای همسایه را به خدمت دولت ایران نگمارد و بعلاوه هیچ شخص بیگانه نمی‌تواند بدون تصویب قرارداد مخصوصی از طرف مجلس به سمتی منصوب شود».^۲

در تیرماه ۱۳۰۷ ه.ش اداره‌ی کل صحیه در نامه‌ای به وزارت خارجه از عدم تحویل قرنطینه به مأموران صحی ایران خبر می‌دهد و می‌نویسد:

«صحیه کل پزشکی را به بوشهر و خرمشهر فرستاده است اما آنان به دلیل عدم تحویل قرنطینه‌ها از سوی انگلیس کاری از پیش نبرده‌اند».

این اداره با تأکید بر شیوع وبا در بمبئی و هزینه‌ای که دولت ایران برای این پزشکان می‌پردازد خواستار اقدامات جدی‌تر وزارت خارجه در تحویل قرنطینه‌ها به مأموران صحیه ایرانی شد.^۳ سرانجام پس از مکاتباتی که میان وزارت خارجه و سفارت انگلیس صورت گرفت کنل دیکسون رئیس سابق قرنطینه تحویل نمودن سرویس قرنطینه‌ی را در ساعت یک بعد از ظهر اول مرداد ۱۳۰۷ ه.ش اعلام کرد.^۴ گرچه صحیه کل بلافاصله عدم تحویل قرنطینه بحرین را تذکر داد.^۱ از

۱. اسناد وزارت خارجه، سند شماره‌ی ۱۳۰۷-۳۵-۲-۰۰۳ ش و ۱۳۰۷-۳۵-۲-۰۰۴ ش و ۱۳۰۷-۳۵-۲-۰۰۵ ش.

۲. الگود، پیشین، ص ۶۲۶.

۳. اسناد وزارت خارجه سند شماره‌ی ۱۳۰۷-۳۵-۲-۰۰۸ و ۱۳۰۷-۳۵-۲-۰۲۰-۰۲۰ ابراهیم سعادت در کتاب خود درباره‌ی حضور پزشکان ایرانی در قرنطینه‌های جنوب می‌نویسد: «از سال ۱۳۰۶ با تحویل گرفتن پست‌های قرنطینه جنوب از پزشکان انگلیسی اولین پزشکان فارغ‌التحصیل مدرسه‌ی طب در استخدام اداره‌ی کل صحیه در آمدند و چند پزشک به‌طور قراردادی با حقوقی بسیار کافی یعنی با حقوق ماهیانه سیصد تومان برای خدمت در بوشهر و بندرعباس که در آن زمان رقم قابل توجهی بود برای مدت دو سال مشغول به خدمت شدند. سعادت، ابراهیم (بی‌تا)، تاریخ پیشرفت‌های پزشکی در هفتاد سال اخیر، ۱۳۰۰ لیلی/۱۳۷۰، بی‌جا، ص ۲۳.

۴. اسناد وزارت خارجه سند شماره‌ی ۱۳۰۷-۳۵-۲-۰۰۱۷ ش و ۱۳۰۷-۳۵-۲-۲۴ ش. نماینده‌ی انگلیس در خلیج فارس در گزارش‌های روزانه‌ی خود روند این واگذاری را به این ترتیب می‌نویسد: در محمره در ۲۸ جولای، در جاسک ۲۹ جولای، در لنگه ۳۱ جولای و بندرعباس در آخر آگوست. در بوشهر واگذاری در ۱۴ آگوست کامل شد. نگاه شود به:

این پس اصرار انگلیس بر حضور در کنار پزشکان ایرانی قرنطینه هنگام بازرسی کشتی‌ها عامل اختلاف ایران و انگلیس بود. در کمتر از یک ماه بعد کلنل دیکسون با بهانه‌ی سرایت بیماریها از بنادر ایران به بنادر عربستان به رئیس قرنطینه اظهار کرد که هنگام معاینه‌ی کشتی‌ها باید یک پزشک انگلیسی هم برای آگاهی از اطلاعات صحتی کشتی حضور داشته باشد. ایران به شدت با این کار مخالفت کرد و به دکتر بهرامی دستور داد که در بازدید و معاینه‌ی کشتی‌ها کسی به غیر از مأموران ایرانی حق دخالت ندارد و در صورت تخلف کشتی‌ها از این فرمان از صادر کردن تصدیق‌نامه‌ی صحت برای آنها و ورودشان به بنادر جلوگیری شود.^۲ پذیرش کامل ایرانیان در قرنطینه برای نماینده‌ی انگلیس در خلیج فارس که عقیده داشت دستورهای مزاحم ایرانی‌ها در حرکت کشتی‌ها از هند به ایران اختلال ایجاد می‌کند، مشکل بود وی اقدامات دولت ایران را تحت تأثیر دولت‌های روسیه و آلمان می‌دانست.^۳

اما اختلاف بزرگ‌تر مشکلات مالی انگلیس و ایران در مسئله‌ی قرنطینه بود که سال‌ها موضوع مکاتبه سفارت انگلیس و وزارت خارجه بود. در پایان سال ۱۹۲۴م/ ۱۳۰۳ش. پزشکان انگلیسی بدهی دولت ایران به خود را ۲۵۷۰۹ روپیه اعلام کردند و بعداً با افزودن دو مورد دیگر به آن جمعاً ۲۸۶۸۴ روپیه و ۱۰ آنه^۴ درخواست کردند. اما این درخواست موارد دیگری را نیز به شرح ذیل در بر می‌گرفت:

۱. پزشک انگلیسی قرنطینه خرمشهر ادعا کرد به علت عدم هماهنگی بودجه با هزینه‌ی ضروری این قرنطینه در سال ۱۳۰۳ وی ناچار ۴۲۳۷ ریال با سود ۷٪ از بانک وام گرفته است. همچنین وی مبلغی معادل ۱۱۱۴ ریال ترمیم اعتبارات سال ۱۳۰۴ قرنطینه خرمشهر را به مبلغ مزبور اضافه و در نهایت ۵۳۵۱ ریال ادعای طلب کرد.
۲. ادعای حقوق و مرخصی و مزایای مستخدمین انگلیسی از سال‌های ۱۹۲۸-۱۹۲۷ که شامل ۴۱۲۸۳ روپیه و ۵۸۰۱ ریال می‌شد.
۳. ۶۰۱۳ ریال و ۶۰ دینار به عنوان طلب ژنرال قونسولگری بابت هزینه سال ۱۳۰۷ به دلیل شیوع بیماری وبا در جاسک و هنگام

Political Diaries of the Persian, Velum: 8, 1928-1929, ARCHIVE EDITION 1990, p 109.

۱. اسناد وزارت خارجه، سند شماره‌ی ۱۳۰۷-۳۵-۰۲-۰۴۱ ش.

۲. اسناد وزارت خارجه، سند شماره‌ی ۱۳۰۷-۳۵-۰۲-۰۳۳ ش. و ۱۳۰۷-۳۵-۰۲-۰۳۸ و ۱۳۰۷-۳۵-۰۲-۰۳۷ ش. این امر چنان برای ایران دارای اهمیت بود که از تمام رؤسای قرنطینه‌های بنادر ایران با تلگراف خواسته شد تا از دخالت انگلیس در معاینه‌ی کشتی‌ها جلوگیری کند.

40- *Bushier Residency Diary (Persian)* N.7 for the month of the Sep 1928. P.152.

۴. Anna. یک شانزدهم روپیه

بهداشت و سیاست در دوره‌ی رضاشاه (مطالعه‌ی موردی: قرنطینه‌ی جنوب) ۷۱

به این ترتیب پس از پرداخت مبلغ ۱۰۸۰۰ ریال از سوی دولت ایران و از محل اعتبارات سری به کارکنان انگلیسی قرنطینه سفارت انگلیس بابت بقیه طلب حکومت هندوستان ۶۹۹۶۷ روپیه و ۱۰ آنه و ۶۰۱۳ ریال ۶۰ دینار مطالبه می‌کرد.^۱ وزارت دارایی با این استدلال که چون پزشکان انگلیسی بدون دعوت ایران مشغول به کار شده‌اند اعلام کرد که «به نظر این وزارت خانه نه تنها نمی‌توان وجوه مورد مطالبه دولت هندوستان را پرداخت بلکه به علت عدم مجوز قانونی آنچه گرفته‌اند بایستی از آنها مسترد گردد.»^۲ بدین ترتیب حقوق پزشکان انگلیسی از بودجه حذف شده بود و موضوع بستن پیمان از سوی مجلس هم در میان نبود. مجلس ایران فقط قانونی درباره‌ی مجاز بودن استخدام یک پزشک فرانسوی یا آلمانی به‌عنوان مشاور فنی اداره‌ی صحیه تصویب کرد.^۳

واگذاری بیمارستان بوشهر

بیمارستان بوشهر در سال ۱۹۱۶م/۱۲۹۵ه.ش ساخته شد و در ساخت و اداره‌ی آن دولت انگلیس و تجار و مردم بوشهر دخالت داشتند. بدین ترتیب که هزینه‌ی آن از سوی تجار این شهر و از طریق مالیات اندکی که بر اجناس بسته شده بود پرداخت و گروه پزشکی آن از سوی انگلیس تأمین می‌شد. بیمارستان زیر نظر جراح نمایندگی انگلیس قرار داشت و چون این جراح سرپرست قرنطینه هم بود از این بیمارستان به‌عنوان بیمارستان قرنطینه استفاده می‌شد. در زمان انتقال تشکیلات قرنطینه دیکسون از تحویل بیمارستان خودداری کرد. در مرداد ۱۳۰۷ه.ش هم‌زمان با تحویل قرنطینه، دکتر معین رئیس صحنه جنوب پس از اعلام این خبر تأکید کرد که چون این بیمارستان به‌وسیله‌ی کمک‌های مالی اهالی تأسیس شده است و از ضروریات قرنطینه به‌حساب می‌آید باید به دولت ایران واگذار شود.^۴ در پاسخ این درخواست، سفارت انگلیس عنوان کرد که بیمارستان بوشهر از طرف ژنرال کنسول‌گری آنجا و با کمک‌های مالی دولت هند انگلیس ساخته

۱. اسناد وزارت خارجه، سند شماره‌ی ۱۳۱۶-۲۸۴۰-۰۳ و سند شماره‌ی ۱۳۱۶-۲۸۴۰-۰۴ ش.

۲. اسناد وزارت خارجه سند شماره‌ی ۱۳۱۹-۲۸۲۳-۱۱ ش.

۳. مصوبات مجلس شورای ملی، قانون اجازه‌ی استخدام یک نفر طبیب متخصص از آلمان یا فرانسه به سمت مشاور فنی اداره‌ی صحیه و ریاست مریضخانه جدید تهران مصوب ۹ اردیبهشت ماه ۱۳۰۷ شمسی، لوح حق، مجلس شورای اسلامی؛ مرکز پژوهش‌ها، معاونت پژوهشی - دفتر فناوری‌های نوین، مجموعه قوانین و مقررات کشور، نسخه‌ی ۶ اردیبهشت ۱۳۸۸.

۴. اسناد وزارت خارجه سند شماره‌ی ۱۳۰۷-۳۵-۰۲-۰۲۶ ش. در سند دیگری به تاریخ ۲۷ مرداد ۱۳۰۷ که وزارت داخله به وزارت خارجه فرستاده است تأکید شده است که هزینه‌ی بیمارستان بوشهر از بودجه‌ای هم که دولت ایران برای قرنطینه پرداخت می‌کرده است، تأمین شده است. اسناد وزارت خارجه سند شماره‌ی ۱۳۰۷-۳۵-۰۲-۰۳۰ ش.

۷۲ مطالعات تاریخ فرهنگی؛ پژوهش‌نامه‌ی انجمن ایرانی تاریخ

شده است و هیچ ربطی با تشکیلات قرنطینه ندارد^۱ اما دولت ایران با تکرار درخواست خود و با تأکید بر صورت کمک‌هایی که از سوی اهالی در زمان تأسیس بیمارستان پرداخت شده بود^۲ کمک‌های مالی انگلیس در ساخت و اداره بیمارستان را مستلزم مالکیت آن کشور ندانست:

«اگر در یک زمانی اهالی بوشهر در کمیته‌ای که برای تأسیس مریضخانه تشکیل داده‌اند از قنصلگری دولت فخریه و طیب آن دعوت کرده و جزء کمیته انتخاب شده‌اند این انتخاب دائمی نبوده و دخالت دائمی طیب قنصلخانه را در عمل مریضخانه الزام نمی‌نماید... و اگر طیب قنصلخانه در این مدت مجاناً طبابت مریضخانه را نموده است دولت اظهار امتنان از زحمات ایشان کرده و برای رفع این زحمت است که تحویل مریضخانه را تقاضا دارد»^۳.

سرانجام با اعلام موافقت انگلیس، صحنه‌ی کل در بهمن‌ماه ۱۳۰۷ به دکتر بهرامی رئیس کل قرنطینه‌های جنوب دستور داد نسبت به تحویل گرفتن بیمارستان اقدام کند.^۴ وی از این پس ریاست بیمارستان را نیز بر عهده گرفت.

نتیجه

مطرح شدن مسئله‌ی قرنطینه در دوران حساس سال‌های آغازین حکومت رضاشاه را نمی‌توان تنها تلاشی در جهت تحکیم زیر ساخت‌های بهداشتی ایران دانست. موضوع قرنطینه در این سال‌ها بیشتر از هر چیز با مسائل سیاسی دو دولت انگلیس و ایران آمیخته شد که هر دو خواستار تثبیت موقعیت خود در خلیج فارس بودند. اعتبار سیاسی و اقتصادی که اداره‌ی قرنطینه‌ها برای دولت انگلیس در خلیج فارس داشت دولت مزبور را در حفظ آنان ترغیب می‌کرد. ایران نیز به دنبال تثبیت حاکمیت خود بر قسمتی از خاکش بود و اداره‌ی قرنطینه‌ی بنادر مهم خلیج فارس تا حد زیادی می‌توانست این امکان را برایش فراهم کند. تقابل این سیاست‌ها سرانجام به حاکمیت ایران بر قرنطینه‌های جنوب منجر شد.

۱. اسناد وزارت خارجه سند شماره‌ی ۱۳۰۷-۳۵-۰۲-۰۲۷ ش. و اسناد شماره‌ی اسناد ۱۳۰۷-۳۵-۰۲-۰۷۱ ش و ۱۳۰۷-۳۵-۰۲-۰۷۲ ش.

۲. اسناد وزارت خارجه سند شماره‌ی ۱۳۰۷-۳۵-۰۲-۰۴۳ ش و ۱۳۰۷-۳۵-۰۲-۰۴۴ ش این صورت‌حساب‌ها را که شامل نام تجار مشهور بوشهر و میزان کمک هر کدام است صحنه‌ی کل برای اثبات حق مالکیت ایران بر بیمارستان به وزارت خارجه فرستاده است.

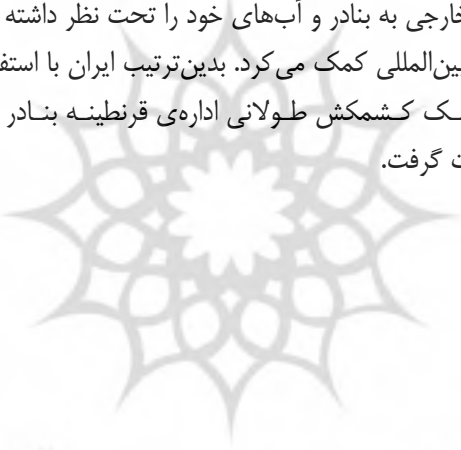
۳. اسناد وزارت خارجه سند شماره‌ی ۱۳۰۷-۳۵-۰۲-۰۵۶ ش، ۱۳۰۷-۳۵-۰۲-۰۵۷ ش و ۱۳۰۷-۳۵-۰۲-۰۵۸ ش.

۴. اسناد وزارت خارجه سند شماره‌ی ۱۳۰۷-۳۵-۰۲-۰۷۵ ش و ۱۳۰۷-۳۵-۰۲-۰۷۶ ش.

بهداشت و سیاست در دوره‌ی رضاشاه (مطالعه‌ی موردی: قرنطینه‌ی جنوب) ۷۳

موفقیت ایران در این امر را می‌توان به دو دسته از عوامل داخلی و بین‌المللی تقسیم کرد از نظر داخلی در ایران پس از یک دوران پر از آشوب یک حکومت مرکزی قوی با گرایش‌های قوی ملی‌گرایانه تشکیل شد. تشکیل این دولت و تمایل وی به تمرکزگرایی مسئله‌ی قرنطینه جنوب را به مسئله‌ای مهم برای دولت ایران تبدیل کرد که از این طریق خواستار تسلط بیشتر بر سواحل جنوبی کشور و کوتاه کردن دست انگلستان از این آبراه حیاتی کشور بود.

از نظر بین‌المللی نیز جهان به پایان عصر استعمار نزدیک می‌شد و علائم رکود اقتصادی در برخی کشورها از جمله انگلیس آشکار شده بود و تأمین مالی مراکز قرنطینه که در این زمان می‌توانست بار مالی سنگینی را بر دولت انگلیس وارد کند حضور این دولت را در این منطقه با مشکل روبه‌رو ساخته بود. همچنین قوانین بین‌المللی مانند قوانینی که به کشورها حق می‌داد خروج و ورود کشتی‌های خارجی به بنادر و آب‌های خود را تحت نظر داشته باشد، به ایران برای اثبات حق خود در مجامع بین‌المللی کمک می‌کرد. بدین ترتیب ایران با استفاده از این شرایط در تابستان ۱۳۰۷ش پس از یک کشمکش طولانی اداره‌ی قرنطینه بنادر جنوب و پس از آن بیمارستان بوشهر را به دست گرفت.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

منابع

- آوری، پیتر (۱۳۶۹)، *تاریخ معاصر ایران*، ترجمه‌ی محمد رفیعی مهر آباد، جلد دوم، تهران، عطائی.
- *اسناد و مکاتبات تیمورتاش*، وزیر دربار رضاشاه (۱۳۱۲-۱۳۰۴.ه.ش) (۱۳۸۳)، تهیه و تنظیم: مرکز اسناد ریاست جمهوری، تهران، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، سازمان چاپ و انتشارات.
- اقبال، عباس (۱۳۲۸)، *مطالعاتی در باب بحرین و جزایر و سواحل خلیج فارس*، تهران، بی‌نا.
- الگود، سیریل (۱۳۵۶)، *تاریخ پزشکی ایران ایران و سرزمین‌های خلافت شرقی*، ترجمه‌ی دکتر باهر فرقانی، تهران، امیرکبیر.
- *امیرکبیر و دارالفنون*، مجموعه خطابه‌های تحقیقی (۱۳۵۴)، به کوشش قدرت‌الله روشنی زعفرانلو، تهران، کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد دانشگاه تهران.
- جعفری ولدانی، اصغر (۱۳۷۹)، *نگاهی تاریخی به جزیره تنب و ابوموسی*، تهران، وزارت امور خارجه، موسسه‌ی چاپ و انتشارات.
- *جنوب ایران به روایت سفرنامه‌نویسان*، گردآوری و ترجمه‌ی حسن زنگنه، شیراز، نوید شیراز، ۱۳۷۹.
- حاتمی، حسین و دیگران (۱۳۸۵)، *کتاب جامع بهداشت*، جلد اول، تهران، ارجمند (با همکاری وزارت بهداشت درمان و آموزش پزشکی دانشکده بهداشت دانشگاه علوم پزشکی تهران و شهید بهشتی).
- *دایره‌المعارف فارسی*، به سرپرستی غلامحسین مصاحب، جلد دوم بخش اول.
- روستایی، محسن (۱۳۸۲)، *تاریخ طب و طبابت در ایران (از عهد قاجار تا پایان عصر رضاشاه)* به روایت اسناد، جلد اول، تهران، سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران.
- زرگر، علی اصغر (۱۳۷۲)، *تاریخ روابط سیاسی ایران و انگلیس در دوره‌ی رضاشاه*، ترجمه‌ی کاوه بیات، تهران، پروین - معین.
- سازمان برنامه و بودجه مرکز آمار ایران (۱۳۵۵)، *بیان آماری تحولات اقتصادی و اجتماعی ایران در دوران پرفتنخار ۲۵۳۵*.
- سرمدی، محمدتقی (۱۳۷۷)، *تاریخ پزشکی و درمان جهان از آغاز تا عصر حاضر*، جلد دوم، بخش دوم، تهران، سرمدی.
- سعادت، ابراهیم (بی‌تا)، *تاریخ پیشرفت‌های پزشکی در هفتاد سال اخیر ۱۳۰۰ الی ۱۳۷۰*، بی‌جا، مولف.
- *صعود و سقوط تیمورتاش؛ به حکایت اسناد محرمانه وزارت خارجه‌ی انگلیس (۱۳۷۹)*، با مقدمه، تعلیقات، توضیحات و حواشی جواد شیخ‌الاسلامی، تهران، توس.
- فلور، ویلم (۱۳۸۶)، *سلامت مردم در ایران قاجار*، ترجمه‌ی ایرج نبی‌پور، بوشهر، دانشگاه علوم پزشکی و خدمات بهداشتی درمانی بوشهر). با همکاری دانشگاه علوم پزشکی و خدمات بهداشتی درمانی تهران، مرکز تحقیقات اخلاق و تاریخ پزشکی.
- *گزیده‌ی اسناد خلیج فارس*، جلد پنجم بحرین، خارک، هرمز (۱۳۷۵)، به کوشش مینا ظهیرنژاد ارشادی، تهران، وزارت امور خارجه، دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی.
- محمدعلی خان سدیدالسلطنه (۱۳۷۰)، *تاریخ مسقط و عمان، بحرین و قطر و روابط آن‌ها با ایران*، تصحیح و تحشیه و پیوست‌ها احمد اقتداری، تهران، دنیای کتاب.

بهداشت و سیاست در دوره‌ی رضاشاه (مطالعه‌ی موردی: قرنطینه‌ی جنوب) ۷۵

- نفیسی، سعید (۱۳۴۴)، تاریخ شهرداری شاهنشاه رضاشاه پهلوی از ۳ اسفند ۱۲۹۹ تا ۲۴ شهریور ۱۳۲۰، تهران، شورای مرکزی جشن‌های بنیاد گذاری شاهنشاهی ایران.
- وثوقی، محمدباقر (۱۳۸۴)، تاریخ خلیج فارس و ممالک همجوار تهران، سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها.

منابع لاتین:

- Afkhami, Amir Arsalan. Iran in the age of epidemics: nationalism and the struggle for public health: 1889-1926. (Dissertation of PhD), Yale university, May 2003
Bushier Residency Diary (Persian), N.7 for the month of the Sep 1928. -
Political Diaries of the Persian, Velum: 8, 1928-1929, ARCHIVE EDITION 1990.

اسناد:

اسناد وزارت خارجه، مجموعه اسناد قدیمه، سند شماره:

۱۳۲۸۲۸۱۶۳

۱۳۲۸۲۸۱۶۴

۱۳۲۸۲۸۱۶۸

- اسناد وزارت خارجه سند شماره‌ی

۱۳۰۵۳۵۰۴۰۳۳ ش.

۱۳۰۶۳۵۶۳۰۱۸۷ ش.

۱۳۰۶۳۵۶۲۰۲۷۹ ش.

۱۳۰۷۳۵۲۰۰۳ ش.

۱۳۰۷۳۵۲۰۰۴ ش.

۱۳۰۷۳۵۲۰۰۵ ش.

۱۳۰۷۳۵۲۰۰۸ ش.

۱۳۰۷۳۵۲۰۱۷ ش.

۱۳۰۷۳۵۰۲۰۲۰ ش.

۱۳۰۷۳۵۲۰۲۴ ش.

۱۳۰۷۳۵۰۲۰۲۶ ش.

۱۳۰۷۳۵۰۲۰۲۷ ش.

۱۳۰۷۳۵۰۲۰۳۰ ش.

۱۳۰۷۳۵۰۲۰۳۳ ش.

۱۳۰۷۳۵۰۲۰۳۸ ش.

۱۳۰۷۳۵۰۲۰۳۷ ش.

۱۳۰۷۳۵۰۲۰۴۱ ش.

۱۳۰۷۳۵۰۲۰۴۳ ش.

۷۶ مطالعات تاریخ فرهنگی؛ پژوهش‌نامه‌ی انجمن ایرانی تاریخ

۰۴۴-۰۲-۳۵-۱۳۰۷ ش.

۰۵۶-۰۲-۳۵-۱۳۰۷ ش.

۰۵۷-۰۲-۳۵-۱۳۰۷ ش.

۰۵۸-۰۲-۳۵-۱۳۰۷ ش.

۰۷۱-۰۲-۳۵-۱۳۰۷ ش.

۰۷۲-۰۲-۳۵-۱۳۰۷ ش.

۰۷۵-۰۲-۳۵-۱۳۰۷ ش.

۰۷۶-۰۲-۳۵-۱۳۰۷ ش.

۰۰۴-۳۵-۵۸-۱۳۰۷ ش.

۰۰۵-۳۵-۵۸-۱۳۰۷ ش.

۰۰۲-۴۰-۲۸-۱۳۱۶ ش.

۰۰۳-۴۰-۲۸-۱۳۱۶ ش.

۰۰۴-۴۰-۲۸-۱۳۱۶ ش.

۰۱۱-۲۰-۲۸-۱۳۱۸ ش.

۰۱۲-۲۰-۲۸-۱۳۱۸ ش.

۰۱۱-۲۳-۲۸-۱۳۱۹ ش.

مذاکرات مجلس:

- قانون اجازه استخدام یک نفر طبیب متخصص از آلمان یا فرانسه به سمت مشاور فنی اداره‌ی صحیه و ریاست
مریضخانه‌ی جدید تهران - مصوب ۹ اردیبهشت‌ماه ۱۳۰۷ شمسی، لوح حق، مجلس شورای اسلامی؛ مرکز
پژوهش‌ها، معاونت پژوهشی - دفتر فناوری‌های نوین، مجموعه قوانین و مقررات کشور، نسخه ۶ اردیبهشت ۱۳۸۸.
مشروح مذاکرات مجلس شورای ملی، دوره پنجم، ص ۹۵.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی